

چه کسی باید حرمت امامزاده را نگه دارد؟: نقدی بر کتاب "فهرست‌نویسی: اصول و روشها"

دکتر مرثضی کوکبی*

یکی از تحولات بزرگی که در تاریخ کتابداری ایران رخ داده انتشار ترجمه کتاب "قواعد فهرست‌نویسی انگلوامریکن" (قواعد فهرست‌نویسی انگلوامریکن، ۱۳۷۱) است. نگارنده این سطور، به عنوان مدرس درس فهرست‌نویسی، که از مدت‌ها پیش، نیاز به وجود این کتاب را حس می‌کرد در یکی از نوشته‌های خود درباره انتشار این کتاب چنین نوشت: "یکی از مهم‌ترین رخدادها در فهرست‌نویسی انتشارات ایرانی از تاریخ تصویب برنامه کارشناسی پیوسته کتابداری، ترجمه و ویرایش دوم و بازنگری شده قواعد فهرست‌نویسی انگلو-امریکن است. به کارگیری این ترجمه در کتابخانه‌های ایران می‌تواند سرفصل نوینی در

استاندارد ساختن فهرست‌نویسی انتشارات ایرانی باز کند. این ترجمه می‌باید فضای بسیار بزرگی را در سرفصل دروس سازماندهی مواد، چه در آموزش نظری و چه در تمرین عملی، به خود اختصاص دهد و جایگزین تمام مطالب مربوط به آی. سی. [اس. بی. دی. شود. مدرسین دروس سازماندهی مواد نیز بهتر است از هم اکنون هر چه بیشتر از این کتاب در تدریس فهرست‌نویسی توصیفی استفاده کنند. کتابخانه ملی نیز می‌باید این ترجمه را در تدوین قواعد فهرست‌نویسی خاص انتشارات ایرانی، مبنای کار خود قرار دهد. در مرحله کنونی، یعنی مرحله تشکیل شبکه رایانه‌ای کتابشناختی ملی، بیش از هر

* عضو هیأت علمی گروه کتابداری دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه شهید چمران اهواز

وجود یک فاصله زمانی هشت ساله میان انتشار ویرایش کتاب دوم "قواعد فهرست نویسی انگلوامریکن" و ویرایش سوم کتاب "فهرست نویسی: اصول و روشها"، تا چه حد عدم انطباق میان قواعد مندرج در کتاب اول که بیانگر روشهای فهرست نویسی در سطح استاندارد بین المللی است و کتاب دوم، وجود دارد:

۱. در پشت صفحه عنوان کتاب "فهرست نویسی: اصول و روشها" فهرست برگه ای وجود دارد که متعلق به ویرایش سوم کتاب، یعنی ویرایش مورد بحث است. اگر کسی تصادفاً این فهرست برگه را مورد بررسی قرار دهد به چند نکته زیر برمی خورد. لازم به ذکر است که در زیر، هر گاه به قاعده ای استناد می شود منظور، قواعد کتاب "قواعد فهرست نویسی انگلوامریکن" است:

الف. پیش از سال ۱۳۷۹ در منطقه وضعیت نشر، نشانه "؛" آمده است. این نشانه باید "،" باشد.

ب. تعداد صفحات کتاب باید ۳۰۱ صفحه باشد اما در فهرست برگه، ۲۸۲ صفحه، یعنی تعداد صفحات ویرایش دوم است.

پ. ISBN در درون کمانک گذاشته شده است. مطابق قاعده 2.8، ISBN نباید در کمانک

چیز به فهرست نویسی استاندارد نیازمندیم و ترجمه قواعد فهرست نویسی انگلو-امریکن مهم ترین ابزار در این استاندارد سازی است" (کوکبی، ۱۳۷۶). دو سال بعد، در سال ۱۳۷۳، کتابی تحت عنوان "فهرست نویسی: اصول و روشها" توسط مترجم محترم کتاب "قواعد فهرست نویسی انگلوامریکن" تألیف شد که به دلیل استقبال فراوان، در سال ۱۳۷۷ نیز به صورت ویرایش شده انتشار یافت. ویرایش سوم این کتاب نیز در سال ۱۳۷۹ منتشر شد (فتاحی، ۱۳۷۹). رحمت الله فتاحی که یکی از برجسته ترین فهرست نویسان و مدرسین فهرست نویسی در ایران است پدید آورنده هر دو کتاب فوق الذکر است.

اما آن چه که نگارنده این سطور را وادار به نوشتن نقد حاضر کرد مفهوم مثل فارسی است که می گوید: حرمت امامزاده را متولی آن نگه می دارد. به سخن دیگر، منطقی ترین انتظار از مؤلف کتابی درباره اصول و روشهای فهرست نویسی، آن هم در حد و اندازه های فتاحی، اتکاء هر چه بیشتر بر ترجمه ای است که خود انجام داده است و به اعتقاد نگارنده این سطور می تواند در حد یک استاندارد برای فهرست نویسی انتشارات ایرانی به کار رود. آن چه که در زیر می آید نشان می دهد که علی رغم

ترتیبی که باید انجام گیرد - شرح داده می شود. " در همین قسمت، در چند سطر پایین تر، ترتیب را بر مبنای قاعده 1.OB توضیح داده است که در قواعد فهرست نویسی انگلوامریکن و استاندارد بین المللی کتابنامه نویسی وجود دارد. اگر چه در قاعده O.22 از کتاب "قواعد فهرست نویسی انگلوامریکن" نوشته شده که "قواعد توصیف [قواعد فهرست توصیفی] بر اساس چارچوب کلی توصیف مواد کتابخانه‌ای، [یعنی] استاندارد بین المللی کتابنامه نویسی (ISBD(G) مبتنی است، که مورد توافق فدراسیون بین المللی انجمنهای کتابداری (ایفلا) و کمیته مشترک تجدید نظر در قواعد فهرست نویسی انگلوامریکن قرار گرفته است. در این قواعد دقیقاً همان چارچوب مقرر دنبال می شود. " اما نباید فراموش شود که در هر حال، این دو، دو متن جدا از هم هستند و نویسنده محترم بهتر است در همان صفحه ۵۵ مقرر کنند که با استفاده از قواعد فهرست نویسی انگلوامریکن به شرح شیوه فهرست نویسی توصیفی خواهند پرداخت. زیرا اولاً، "استاندارد بین المللی کتابنامه نویسی برای نشریات تک نگاشتی" (فدراسیون بین المللی انجمنهای کتابداری (ایفلا)) که نویسنده محترم نیز در صفحه ۵۱ کتاب خود به آن اشاره

باشد. در فهرستبرگه‌های کتابشناسی ملی نیز این شماره‌ها در کمانک گذاشته نمی شود.

ت. یادداشت ISBN نباید به عنوان اولین یادداشت بیاید زیرا ISBN به منطقه یادداشتها تعلق ندارد و منطقه‌ای جداگانه است که پس از یادداشتها می آید. در فهرستبرگه مندرج در صفحه ۵۴ همین کتاب نیز، ISBN، تحت عنوان "شابک"، پس از همه یادداشتها آمده است.

ث. یادداشت "ص.ع. به انگلیسی" از نظر نشانه گذاری، ناقص است. این یادداشت باید به این صورت باشد:

Rahmatollah Fattahi. Cataloguing:

principles and methods

ج. کتابنامه این کتاب را می توان در این فهرستبرگه به این صورت نوشت: کتابنامه: ص. [۲۹۳]-۲۹۴

۲. در پانویس صفحه ۴۹ یادآوری شده است که "در این جا و قسمت‌های بعد، شماره‌ها به قواعد فهرست نویسی انگلوامریکن (ویرایش دوم) اشاره دارد." اما در ص. ۵۵، زیر عنوان فرعی «شیوه فهرست نویسی توصیفی» نوشته شده که "اکنون بر مبنای «استاندارد بین المللی کتابنامه توصیفی» چگونگی ثبت اطلاعات کتابشناختی در پیشینه کتابشناختی - به

- کرده‌اند جز در شمارگانی محدود توزیع نشد و اکنون نیز عملاً در دسترس نیست و ثانیاً، در متنی که نگارنده این سطور ترجمه کرد همه قواعد با اعداد مشخص شده‌اند نه با ترکیبی از حرف و عدد. به این ترتیب، امکان استفاده از این استاندارد وجود ندارد و نویسنده محترم نیز در عمل، در تمامی موارد به "قواعد فهرست نویسی انگلوامریکن" و نه به "استاندارد بین‌المللی کتابنامه نویسی" اشاره کرده‌اند.
۳. در ص. ۵۲، در "نخستین سطح توصیف"، از عناصر منطقه وضعیت نشر، تنها محل نشر و نخستین ناشر و غیره را داده و تاریخ نشر را نداده است. در حالی که در قاعده 1.OD1 که به نخستین سطح توصیف اختصاص دارد نخستین ناشر و جز آن و تاریخ نشر و جز آن داده شده و محل نشر داده نشده است.
۴. در ص. ۵۳، در توضیح دومین سطح توصیف، "تاریخ انتشار و جز آن" از قلم افتاده است. این عنصر اطلاعاتی، مطابق با قاعده 1.OD2 می‌باید در دومین سطح توصیف آورده شود.
۵. در همان صفحه، در دومین سطح توصیف، شماره فروست وجود ندارد. مطابق قاعده 1.OD2 که به دومین سطح توصیف اختصاص دارد شماره فروست، در صورت وجود، باید داده شود.
۶. در دومین سطح توصیف توضیح داده شده است که در منطقه وضعیت نشر، "نخستین محل نشر، و غیره، نخستین ناشر، و غیره" آورده می‌شود. نشانه پیش از نخستین ناشر و اصولاً هر ناشری، ":", "و نه" است.
۷. در همان جا، در دومین سطح توصیف، در حالی که در منطقه وضعیت نشر، از "نخستین محل نشر، و غیره، [یعنی:] نخستین ناشر، و غیره" نام برده، در مثالی که در صفحه بعد به عنوان نمونه‌ای برای این سطح آورده از دو محل نشر و دو ناشر استفاده کرده است: - تهران: امیرکبیر؛ تیریز: نوبل، ۱۳۶۲. در حالی که این وضعیت نشر باید، مطابق با دومین سطح توصیف، به این صورت باشد: - تهران: امیرکبیر، ۱۳۶۲
۸. در همین فهرستبرگه، عبارت " - ویرایش دوم" مطابق با قاعده 1.2B1 باید " - ویرایش ۲" باشد.
۹. در ص. ۵۵، سطر اول، با استناد به قاعده 1.OC نوشته شده که "نشانه نقطه (.) در انتهای هر ناحیه گذارده می‌شود." در قاعده 1.OC در کتاب "قواعد فهرست نویسی انگلوامریکن" این جمله وجود ندارد. این نکته، اشتباهی است که در سرتاسر این کتاب به آن عمل شده و

- اشتباهی متداول در فهرستنویسی انتشارات ایرانی است (کوکبی، ۱۳۷۵). تنها در یک مورد، در صفحه ۵۴ کتاب، فهرستبرگه‌ای وجود دارد که در انتهای مناطق فهرست توصیفی آن، نقطه گذاشته نشده و این، تنها فهرستبرگه صحیح از این نقطه نظر، در کتاب است.
۱۰. در سه سطر آخر صفحه ۶۱ نوشته شده که:
- ”عنوان نارسا یا مبهم
- اگر عنوان اثری به خودی خود روشن نبوده و نیازمند به توضیح باشد، عبارتی کوتاه در داخل دو هلال ()، به آن بیفزایید.”
- تا آن جا که نگارنده این سطور می‌داند در قاعده 1.1 چنین دستوری وجود ندارد اما در قاعده 1.1B1، دستوری به شرح زیر وجود دارد “در هر صورت، اگر عنوان کامل مندرج در منبع اصلی اطلاعات در بردارنده نشانه... یا [] باشد، به جای آنها به ترتیب با [] نشانه [های] - و () بیاورید.” به این ترتیب، تنها در این مورد خاص و هنگامی که در خود عنوان اثر، نشانه () وجود داشته باشد در منطقه عنوان و شرح مسؤلیت می‌توان از نشانه () استفاده کرد.
۱۱. در صفحه ۶۲، تحت عنوان “حذف کلمات غیر ضروری از آغاز عنوان” نوشته شده
- ”اگر عنوان اثری با کلماتی چون کتاب، رساله، نامه و جز آن آغاز شده باشد، در صورتی که وجود آن حائز اهمیت نباشد، آنرا حذف کنید و بجای آن نشانه سه نقطه (...) بگذارید.” در قواعد فهرستنویسی انگلوامریکن نه تنها چنین دستوری وجود ندارد بلکه در قاعده 1.1B4 صراحتاً دستور می‌دهد که “... هیچ گاه پنج کلمه نخست عنوان کامل را (به جز در مورد عنوان برابر) حذف نکنید...”
۱۲. در سطرهای اول و دوم از صفحه ۷۳ نوشته شده: “اگر اثری همزمان دارای دو ناشر باشد، نام هر دو را بنویسید و میان آنها نشانه نقطه کاما (,) بگذارید.” این مطلب درست نیست. پیش از نام هر ناشر همیشه نشانه دو نقطه (:) می‌آید. مثال دوم زیر قاعده 1.4D5 از کتاب قواعد فهرستنویسی انگلوامریکن، این نکته را اثبات می‌کند. در زیر قاعده 1.4A1 نیز نوشته شده: “پیش از نام ناشر، توزیع کننده و جز آن، دو نقطه بگذارید.”
۱۳. در سطر اول از صفحه ۷۵ نوشته شده: “اگر تاریخ انتشار مشخص نباشد، بجای آن داخل دو قلاب [] کلمه “بی تا” بگذارید.” قواعد فهرستنویسی انگلوامریکن چنین نمی‌گوید. قاعده 1.4F7 در این مورد بیان می‌دارد: “هرگاه نتوان هیچ تاریخ نشر، توزیع و

جز آن، تاریخ حق مؤلف، یا تاریخ تولید اثری را تعیین کرد، تاریخ تقریبی نشر را [میان دو قلاب] بیاورید." به این ترتیب، حتی می توان تنها سده را نیز داد اما نمی توان از کلمه "بی تا" استفاده کرد.

۱۴. در صفحه ۸۲، در قسمت "دیگر مشخصات ظاهری" نوشته شده: "پس از صفحه شمار، دو نقطه بگذارید و اگر اثر در دست فهرستنویسی دارای هریک از مشخصات زیر باشد، به ترتیب مورد نظر عمل کنید.

۲- قطع (Size)

در صورتی که نوشتن قطع کتاب از نظر کتابخانه حائز اهمیت باشد، اندازه آن را به سانتی متر بنویسید. " در مثال مربوط، پیش از قطع، از نشانه دو نقطه (:) استفاده شده است. عبارات بالا نشان می دهد که منظور نویسنده محترم این است که قطع، پس از صفحه شمار می آید. مطابق قاعده 1.5D، اولاً قطع، پس از تصاویر می آید و ثانیاً نشانه پیش از آن، نقطه کاما (؛) و نه دو نقطه (:) است.

۱۵. در صفحات ۸۳ و ۸۴، نکاتی درباره تصاویر نوشته شده است. در این مورد نیز تناقضاتی با قواعد فهرستنویسی انگلوامریکن به شرح زیر دیده می شود:

الف. معادل انگلیسی "عکس"، Photograph گرفته شده است. معادل این کلمه در انگلوامریکن، portrait است.

ب. در حالی که قاعده 2.5C1 صراحتاً بیان می دارد که: "جدولها در زمره تصاویر محسوب نمی شوند." در این کتاب، جدولها تصویر به حساب آمده اند.

پ. معادل انگلیسی نمودار نیز، diagram گرفته شده؛ در انگلوامریکن این کلمه، chart است.

ت. ترتیب ارائه تصاویر نیز با انگلوامریکن در تناقض است. مطابق پیشنهاد کتاب "فهرستنویسی: اصول و روشها"، ترتیب تصاویر به شرح زیر است:

مصوّر، عکس، نقشه، جدول، نمودار، نمونه ترتیب پیشنهادی انگلوامریکن در این مورد چنین است:

مصوّر، نمودار، نقشه، عکس، نمونه (همان گونه که در بالا ذکر شد انگلوامریکن، جدول را جزء تصاویر به شمار نمی آورد). ضمن این که در کتاب مورد بحث، تصاویری مانند: نشان دولتی یا خانوادگی، چاپ عکسی، فرم، جدولهای شجره نامه ای (تبار شناختی)، موسیقی، و طرح نیز از قلم افتاده است.

۱۶. در صفحه ۸۷، در قسمت مربوط به "انواع

/ یا ترجمه یا اقتباس" اختصاص داده است. آن چه که در بالا آمد بخشی از تناقضاتی بود که بین قواعد فهرستنویسی مندرج در دو کتاب "فهرستنویسی: اصول و روشها" و "قواعد فهرستنویسی انگلوامریکن" وجود دارد. در شرایطی که فهرستنویسی انتشارات ایرانی هنوز از شکلی یکدست برخوردار نیست و حتی در کتابشناسی ملی ایران نیز این یکدستی در مواردی نقض شده است اتکاء هر چه بیشتر به یک استاندارد پذیرفته شده جهانی مانند "قواعد فهرستنویسی انگلوامریکن" که در بسیاری از کشورهای جهان مورد استفاده قرار گرفته است می تواند گامی مؤثر در هر چه استاندارد کردن این فهرستنویسی باشد. به شرطی که مؤلف محترم کتاب "فهرستنویسی: اصول و روشها" در وهله اول، و دیگران در مراحل بعد، حرمت کار شگرف ترجمه "قواعد فهرستنویسی انگلوامریکن" را نگه دارند تا این استاندارد جهانی هر چه بیشتر در ایران مورد استفاده قرار گیرد. زیرا حرمت امامزاده را در وهله اول باید متولی آن نگه دارد.

یادداشتها"، اولین یادداشت به "اطلاعات مربوط به قیمت" اختصاص یافته است. در انگلوامریکن، اطلاعات مربوط به قیمت جزء یادداشتها نیست زیرا همه یادداشتها در شماره 2.7 مشترکند در حالی که قیمت، تحت قاعده 2.8 به نام "ناحیه شماره استاندارد و شرایط دسترس پذیری" قرار می گیرد و به این ترتیب باید پس از همه یادداشتها بیاید.

۱۷. در صفحات ۹۴ تا ۹۶ کتاب، در مثالهای مربوط به یادداشت مندرجات، بین اقلام موجود در مندرجات از نشانه "-". استفاده شده است. این نشانه در تمام مثالهای زیر یادداشت مندرجات در انگلوامریکن که با شماره 2.7B18 مشخص شده خط تیره تنها "- است.

۱۸. ترتیب ارائه یادداشتها در کتاب نیز با ترتیب یادداشتها در انگلوامریکن تفاوتی دارد. مثلاً، در حالی که یادداشت "اطلاعات مربوط به آثار ترجمه شده"، چهارمین یادداشت در این کتاب است انگلوامریکن، یادداشت دوم را با شماره 2.7B2 به "زبان اثر و

منابع

- فتاحی، رحمت الله. فهرست‌نویسی: اصول و روشها. - ویرایش ۳. - مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۷۹.
- فدراسیون بین‌المللی انجمنهای کتابداری (ایفلا). استاندارد بین‌المللی کتابنامه نویسی برای نشریات تک‌نگاشتی (ISBD(M) / ترجمه از: مرتضی کوبی، با مثالهای مناسب فارسی. - اهواز دانشگاه شهید چمران (اهواز). کتابخانه مرکزی، [-۱۳۶]
- قواعد فهرست‌نویسی انگلوامریکن / انجمن کتابداران آمریکا... [و دیگران]؛ ترجمه رحمت الله فتاحی. - مشهد: آستان قدس رضوی. معاونت فرهنگی، ۱۳۷۱
- کوبی، مرتضی. با نقطه یا بی نقطه؟: بررسی اشتباهی متداول در فهرست‌نویسی انتشارات ایرانی. فصلنامه کتاب، ۷(۳)، پاییز ۱۳۷۵، ۴۳-۵۰
- کوبی، مرتضی. نگاهی به دروس "سازماندهی مواد". فصلنامه کتاب، ۸(۳)، پاییز ۱۳۷۶، ۶۹-۵۷

دریافت مقاله: ۸۰/۷/۱۰

دریافت مقاله تجدیدنظر شده: ۸۰/۲/۷

پذیرش مقاله: ۸۱/۳/۲۰